

ELVÍRA FILIPOVIČOVÁ-PTÁKOVÁ

ČESKOSLOVENSKÝ SYNDROM

RUSKÝMA
OČIMA

Michal

ELVÍRA FILIPOVIČOVÁ-PTÁKOVÁ

ČESKOSLOVENSKÝ
SYNDROM RUSKÝMA
OČIMA

Arche

ELVÍRA FILIPOVIČOVÁ

ČESKOSLOVENSKÝ SYNDROM

RUSKÝMA
OČIMA

o autorce.....

Elvíra (Elena) Filipovičová, spisovatelka, novinářka a fotografka, pracovala v minulosti jako zootechnička, později biochemička, kandidátka biologických věd. Narodila se v Moskvě v rodině geologů, válečné dětství prožila nedaleko Stalingradu. Studovala v Moskvě, vdala se za českého studenta Iva Ptáka, pracovala v zemědělských družstvech na Liberecku a posléze na celině v Altajském kraji. Absolvovala aspiranturu a pracovala jako vědecká pracovnice v Dubrovicích u Moskvy. V současné době žije střídavě v Rusku a v Čechách.

E. Filipovičová je autorkou tří patentů, více než 130 vědeckých a populárněvědných článků a brožur o vitamínech a aminokyselinách v krmívech a dvou populárněvědných knih určených širokému okruhu čtenářů. V posledních třinácti letech napsala také řadu prozaických děl. Od roku 2000 vydala deset knih včetně dvoudílného deníku Od sovětské pionýrky k důchodkyni pendlerce (1944–1994), Borovice až do nebe a další v nakladatelství Belmax a jinde. Je rovněž autorkou mnoha článků a esejí v časopise Ruské slovo, který vychází v Čechách, a také v ruských periodikách Krest'janka a Dubrovickij blagovestnik.

Materiály z jejího deníku byly použity v závěrečné kapitole knihy We were Young and at War autorem Sarah Wallis a Svetlany Palmer, vydané britským nakladatelem Harperem Collinsem v roce 2009, a v knize Invaze 1968: ruský pohled, kterou za redakce Josefa Pazderky vydal v roce 2011 Ústav pro studium totalitních režimů.

V současné době připravuje E. Filipovičová knihu s pracovním názvem O válečných dětech a děti o válce.

„Poznal jsem paní Elvíru Filipovičovou jako zajímavou a mimořádně pracovitou osobu. Na rozdíl od řady dalších autorů, kteří popisují nedávné rusko-české vztahy, nepíše paní Elvíra od stolu. Popisuje svůj život, zážitky, které říkají čtenáři často víc než odborné studie. Jsou poctivým a poutavým svědectvím bouřlivých, složitých a nejednoznačných událostí, které probíhaly v posledních desítkách let mezi Prahou a Moskvou.“

*Josef Pazderka, novinář a publicista,
v letech 2006–2010 zpravodaj
České televize v Moskvě*

autorská předmluva

Kniha Československý syndrom obsahuje díla různých žánrů. Zahrnuje jednak povídky, jednak deníkové zápisky, črty, a dokonce i divadelní hru, jakousi truchlivou grotesku. Díla se však neliší jen formou, nýbrž i obsahem. Všechna ovšem mají společné téma, a tím jsou Čechy a Češi, Rusové v Čechách a Češi v Rusku. Leitmotivem celé knihy je přátelství mezi našimi národy, které je spojovalo a bude je nadále spojovat i přesto, že tyto upřímné vztahy byly v průběhu dějin vinou krátkozrakých politiků poznamenány hlubokými ranami.

Nejprve to byli příslušníci NKVD a „Smerše“, v podstatě zločinci obdaření mocí, kteří v pětáctýřicátém roce zákeřně vylákávali lidi z domů v osvobozené Praze, aby doplnili stavby nenasytného sovětského Gulagu (črta Jak ukradli otce), po nich koncem čtyřicátých let přišli podílí a prolhaní agitátoři, kteří využívali city lidí, jejich lásku a důvěru k Sovětskému svazu, a posílali je sice nikoli přímo za ostnatý drát, ale prakticky do uzavřené zóny (črta Česká sokolka v carském a sovětském Rusku).

A konečně všeobecně známá „bratrská pomoc“ v roce 1968, kdy se obětí stává celý národ, Češi i Slováci, a kdy je obelháván národ vlastní (Deníky, Československý syndrom, Osud pod tanky, Viděl jsem tváře mladičkých ruských okupantů).

Přitom oběťmi byli i sami Rusové. Lidé, kteří znali pravdu o tehdejší Československu a kteří tvrdili, že v této malé sympatické zemi žádná kontrarevoluce nebyla a není, byli prohlášeni za duševně nemocné a násilně „lěčeni“ na psychiatriích (drama Československý syndrom). To trvalo celá sedmdesátá i osmdesátá léta až do Gorbáčovy přestavby.

V 70. a 80. letech vládla i v Čechách politika represí a potlačování svobodného myšlení. Vládnoucí garnitura ukazovala dvojí tvář. Podlézala sovětskému vedení a zároveň se před vlastním lidem tvářila jako obětí beránci, kteří jsou nuceni podřizovat se okupantům (Na Karlově mostě, závěrečná část črtý Česká sokolka, My a oni a též Deníky). Právě tato politika způsobila, že nevraživost vůči Rusům a odpor ke všemu ruskému, vyvolané bezohledným vpádem vojsk, trvaly v Čechách tak dlouho.

Teprve pád diktátorských režimů jak v Rusku, tak i v Čechách umožnil obyvatelům těchto dvou tradičně přátelských slovanských zemí svobodně cestovat, lépe se poznávat a díky tomu pochopit, v čem spočívaly příčiny fobií, jimiž byly vzájemné vztahy poznamenány (Na Karlově mostě, Helena).

Jednotlivá díla, napsaná v různých letech, vnitřně propojuje autorský deník, obsahující nejenom popis událostí, ale i různé úvahy. Na pozadí jednotlivých událostí z osobního života, popisovaných v knize, vyvstává obraz doby. Diktátorská moc, která, ač se zaštiťuje tím, že vládne jménem nejpočetnější skupiny obyvatelstva, tedy pracujících, vždy představuje násilí především na vlastním lidu a na obyvatelstvu zemí, jež se ocitly v dosahu tohoto diktátorského režimu.

Účelem knihy však není sypat sůl do starých ran, a už vůbec ne rozdmýčovat nepřátelství. Je však důležité, aby lidé v obou zemích mohli nahlédnout společnou minulost s časovým odstupem a díky tomu se naučili jeden druhého lépe chápat, milovat a odpouštět si.

Elvíra Filipovičová-Ptáková

JAK UKRADLI OTCE

příběh z osvobozené Prahy

Byl krásný květnový den roku 1945. V Praze všechno kvetlo, vonělo a zpívalo. Devítiletá ruská holčička Máša si hrála s kamarádkami na malém plácku v parku vedle svého domu. Ptáci, taky už nejspíš unavení z válečné vřavy, štěbetali své jarní písně. Pražské dívky zpívaly a tancovaly při harmonice a s ženskou zvědavostí si prohlížely vítězné sovětské vojáky. Všude bylo slyšet ruštinu. Pro Mášu to byl rodný jazyk, doma mluvili vždycky jenom rusky, chodili do ruského pravoslavného kostela a důsledně se řídili takovými pojmy jako čestnost, slušnost a šlechetnost.

Máša měla Prahu ráda, tady se narodila, tady chodila do školky, tady se seznámila se zpěvnou češtinou a zamilovala si ji, tady žily její první české kamarádky. Měla ale ráda i Rusko, ačkoli tam nikdy nebyla, nafialovělé dálky donských stepí, stráně hustě porostlé heřmánkem a různými bylinami, mezi nimiž se jako velická živá ryba třpytil Don. Rusko bylo vzdálené za sedmými horami a modravými lesy, ale vždycky žilo v Mášíně srdci jako krásná tajemná pohádka. A tu se z té pohádky náhle vynořili živí lidé, zaprášení a opálení, hovořící jejím rodným jazykem. Dva z nich, také ve vojenských blůzách a s lodičkami na hlavě, statní a světloucí, si všimli modrookého děvčátka se dvěma copánky. „Holčičko, ty jsi Ruska?“ zeptali se. „Ano,“ odpověděla Máša. „Nepřinesla bys nám vodu, jestli to nemáš domů daleko?“ „Je to tady hned vedle, pojďte k nám, tatínek vás moc rád uvidí!“

Mášin tatínek byl asi padesátiletý muž, v Rusku nebyl už čtvrt století a velmi se mu po něm stýskalo. Z hostů měl radost, nařídil ženě, aby snesla na stůl všechno, co doma měli. Za války se jim žilo těžko. Emigranti byli mnohdy sledováni gestapem a jejich rodina zvlášť. Mášin otec pracoval v továrně, kde se vyráběly granáty, které podezřele často nevybuchovaly. Ačkoli Ivan, jak se Mášin otec jmenoval, pracoval kvůli zdravotním problémům pouze jako hlídač, podezření padlo i na něj. Matka připravovala v kuchyni pohoštění, otec se zatím bavil s hosty, zdáli se být takoví veselí a něčemu se smáli...

Pak se najednou hosté i s otcem zvedli. Ve dveřích se ještě otočil a řekl Máše: „Jdu jenom na chvilku, hned se vrátím...“ Asi si myslel, že se vrátí i s návštěvníky, protože manželce, která stále ještě chystala v kuchyni pohoštění, nic neřekl. Byla to však

Vladyka Sergej Pražský s dětmi, kterým ukradli otce a starší bratry. Vpravo na fotografii Jeleny Musatovova. (květen 1945, archiv Jeleny Musatovové)

poslední otcova slova. Už se nevrátil. Máša s maminkou marně čekaly s jídlem. Otce ani hostů se nedočkaly. Vyšly tedy na ulici a vyptávaly se sousedů i kolemjdoucích.

Nikdo však nikoho neviděl. Stále voněl šerík, vrabci bezstarostně cvrlikali a kdesi někdo zpíval a tančil za doprovodu ruské harmoniky... K večeru je sousedka „uklidnila“: nejsou jediní, komu se něco takového stalo, u nich v domě úplně stejným způsobem vylákali ven mladého, asi osmnáctiletého ruského studentíka. Poprosili ho, aby jim něco přeložil... A z Professorského domu, jak se říkalo budově postavené družstvem ruských vysokoškolských učitelů, takhle podobně odvedli skoro všechny muže, mladé i staré.

Mášina matka, taky Ruska, začala horečně pátrat a dotazovala se na sovětském velvyslanectví v Praze. Tam ji vyslechli, ale nechápavě krčili rameny, že prý jako představitel SSSR nedostali žádné instrukce týkající se pražských Rusů a že se nejspíš jedná o nějakou zločineckou bandu... Manželky, matky, děti a sestry

Praha v květnu 1945 (archiv Ivo Ptáka)

mužů, bratrů a synů, kteří byli takto zákeřně uneseni, zoufale pobíhaly po celé Praze v naději, že naleznou své blízké, a posléze vyčerpané marným pátráním a nejistotou upadaly do hluboké deprese.

Ještě téhož večera se Máša roznemohla. V noci blouznila z horečky a stále opakovala: „To já za to můžu! Já, já! Myslela jsem, že jsou hodní. Sama jsem je k nám přivedla!“ Nervový otřes Mášu navždycky poznamenal. Jenom hluboká víra v Boha a podpora znamenitého pravoslavného kněze, vladyky Sergije Pražského, jí pomohly zachovat si nejenom duševní zdraví, ale i lásku k lidem a soucit s jejich utrpením. Toho si Rusové, kteří ve dvacátých letech našli v Praze útočiště, užili po válce víc než dost.

Po únorových událostech v roce 1948, které se tehdy nazývaly revolucí a dnes komunistickým pučem, byly rodiny, jež dosud obývaly Profesorský dům, vystěhovány do zchátralých špelunek

Jelena Musatovová u hrobu vladky Dorofeje (Olšanské hřbitovy, 2010)

v okrajových čtvrtích a jejich původní byty, do nichž vložily své vlastní úspory, byly předány „vhodnějším osobám“. Říká se, že z původních obyvatel zůstala v domě jen rodina kněze Michaila Vasněcova, ale i jim nastěhovali do bytu velice nepříjemného nájemníka.

Manželka otce Michaila, mátuška Olga, se nervově zhroutila poté, co byl unesen i jejich syn. Nedokázala se smířit se ztrátou jediného dítěte, které si už nemladí manželé doslova vymodlili. Naprostá nejistota a žádné zprávy o synově osudu podlomily její kdysi pevné zdraví. Dříve činorodá a optimistická žena dlouhá léta psychicky strádala a předčasně zemřela.

O starého otce Michaila se starala mladá dívka Jelena Musatovová, jejíhož otce, podobně jako tatínka Máši, unesli agenti NKVD, kteří přišli do Prahy spolu s armádou. Z několika set mužů odvezených z Československa do Gulagu se domů téměř nikdo nevrátil.

Osmého května se v Praze slaví svátek osvobození. Zvlášť je to vidět na Olšanských hřbitovech. Pražané přinášejí květiny na hroby sovětských vojáků a nezapomínají ani na vlasovce, kteří padli v bojích o Prahu nebo byli zastřeleni pracovníky NKVD bezprostředně po skončení války.

A 13. května se na Olšanských hřbitovech koná vzpomínka na ruské i české Pražany, kteří byli v květnu 1945 odvezeni do sovětského Gulagu.

ŽIVOT V PASTI

česká sokolka v carském
a sovětském Rusku

Dvě poloviny jedné duše místo předmluvy

Podle osobních dokladů se jmenuje Olimpiada Andrejevna, ale příbuzní a blízcí přátelé jí i přes její důstojný věk stále oslovují dívčím jménem Lilja. Seznámila jsem se s ní na výstavě ruského malíře Rostislava Korjakina, otce mé velmi dobré známé, pracovnice Slovanské knihovny v Praze Taťjany Podhájecké (za svobodna Korjakinové). Mimochodem, oba její rodiče pocházejí ze smíšeného rusko-českého a česko-ruského manželství. Ona sama se cítí být Češkou stejně jako Ruskou a obě poloviny, tvořící její tělo a duši, spolu žijí v tiché symbióze a nehádají se, přestože je to občas těžké.

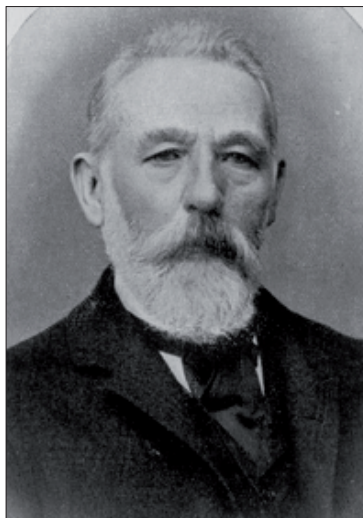
Česká sokolka Libuše v carském Rusku

Chci zde však především vyprávět o její babičce Libuši a tetě Olimpiadě, tedy Lilje. Libuše (rusky Ljuba) byla česká sokolka. Pocházela z měšťanské rodiny, její matka Julie Štoková byla sestřenicí známého českého spisovatele a básníka Svatopluka Čecha, který měl rád Rusko a nejednou tam pobýval, nějakou dobu žil také v Tbilisi (tehdy Tiflis). Toto město se někdy nazývalo prvním „hnízdem“ ruských sokolů. Právě sem přijela Libuše v roce 1912 spolu se skupinou českých sokolů a sokolek, krásných mladých lidí, vyznačujících se silou těla i ducha.¹

¹ České sokolské hnutí vzniklo v Praze z iniciativy Miroslava Tyrše 12. února 1862. Jeho cílem bylo pozvednout mravní úroveň národa prostřednictvím správné výchovy těla i ducha. Sokolská myšlenka výchovy lidí krásných ve všech ohledech rychle nabývá na popularitě i v Rusku. Už od r. 1907 jsou do Ruska zváni čeští sokolové (a sokolky) jako učitelé tělocviku. Především jsou to gymnasté. Hlavními rysy sokolského hnutí je apolitičnost a nestrannost, víra v Boha, láska k vlasti a osobní čestnost. Sokol si klade za cíl výchovu národa k fyzické zdatnosti, ale neusiluje o zlaté medaile a poháry. Je určen pro všechny bez rozdílu věku, včetně dětí a starců. Sokolské myšlenky zaujaly v Rusku například politika Petra Arkadjeviče Stolypina nebo slavné spisovatele Lva Nikolajeviče Tolstého a Antona Pavloviče Čechova. Vždyť právě Čechov napsal, že „člověk má být celý krásný...“. Je zajímavé, že Sokol byl zakázán německými nacisty i komunisty, a to jak v SSSR, tak i v Československu. Teprve po pádu komunistického režimu došlo v obou zemích k jeho obnově.

V roce 1912 byla po všeslovanském sokolském sletu do Ruska pozvána skupina sokolů a sokolek, kteří měli působit jako učitelé tělocviku a trenéři. Mezi nimi byla i sedmnáctiletá talentovaná gymnastka Libuše Štoková. Nejprve měla celá skupina absolvovat přípravný kurz pro výuku tělocviku v Rusku, a především se naučit jazyk. Kurz se konal v Tbilisi, kde tehdy působil český pedagog Drbohlav, přítel Svatopluka Čecha, jehož sestřenice Julie byla matkou Libuše Štokové. Ta dala dceři při odjezdu do Ruska jeho adresu. Svatopluk Čech v té době už nežil, zemřel v Praze 28. února 1908 ve věku dvaadesáti let.

Rodina Drbohlavových přijala Libuši jako vlastní, poskytl jí ubytování ve svém domě a nabídla jí, aby u nich zůstala. Po absolvování kurzu však Libuše odjela do Rostova na Donu, bohatého a pěkného města, které bylo tehdy pokládáno za jižní metropoli Ruska. Tam začala vyučovat tělocvik na dívčím a chlapecském gymnáziu, na obchodní škole v Senné ulici i soukromě v bohatých rodinách. Pro svoji přátelskou a optimistickou

Svatopluk Čech, bratr Liljina dědečka.

Liljina babička Julie – sestra Svatopluka Čecha (počátek 20. století)

povahu se brzy stala oblíbenou a snadno si získala přátele. Ti ji říkali Ljuba. Její přítelkyně Julja, která také učila na gymnáziu, ji jednou pozvala k sobě domů a seznámila ji se svým bratrem Dmitrijem Korjakinem. Ten sice nebyl sokol, ale obdivoval v té době módní gymnastická vystoupení...

Z Libuše Štokové se stává Ljubov Korjakinová

Libuše byla tehdy příjemně překvapena atmosférou v domě své přítelkyně. Nebyl tu sice žádný přepychový nábytek ani nic, co by svědčilo o bohatství majitelů, jak to byla zvyklá vidat v jiných bohatých rostovských domech. Zařízení však vypovídalo o vkusu a duchovní orientaci obyvatel domu.

Upoutalo ji obrovské zrcadlo ve velmi světlém, až stříbrně modrém pokoji, v němž se odrážel klavír, vedle něj elegantní

notový stojan a ona, štíhlá hezká dívka s výrazným obočím. Podél stěn stály elegantní židle a křesílka. Pravděpodobně se tu často pořádaly domácí koncerty. Nehráli však jenom profesionální hudebníci, kteří tento pohostinný dům rádi navštěvovali, ale i pán domu, Dmitrij Korjakin, povoláním železniční inženýr. Julja patrně dobře znala svého bratra a vytušila, že se její česká přítelkyně brzy stane členkou rodiny. Dmitrij a Ljuba se skutečně zanedlouho vzali.

Libuše Štoková (1920)

Mladí žili v Rostově, obklopeni přáteli a příbuznými. V roce 1918 se jim narodil syn,

kterému dali jméno Rostislav. V budoucnu se stane ruským malířem v Čechách, ačkoli v Rusku prožije pouhých pět let...

Říjnový převrat se na životě jižní ruské metropole zpočátku téměř neprojevil. Teprve počátkem dvacátých let vtrhli do poklidného domu Korjakinových rudí. Nenašli žádné cennosti, které by se daly ukrást, o to zuřivěji však rozbíjeli zrcadla, rozmlátili knihovnu, notový pult, bušili do klavíru, až to dunělo. Majitelům sice neublížili, ale vystěhovali je do jediné místnosti a většinu domu zabrali rudoarmějci. Všude zavládl zápach onucí a petroleje, který si vtírali do vlasů, aby se zbavili vši. Ve městě za začaly šířit nemoci, břišní a skvrnitý tyfus. Nakazila se celá rodina.

V té době, to už se psal rok 1922, dostala Libuše zprávu z Mezinárodního červeného kříže, že ji hledá její otec Ignác Štok. Rodina se začala chystat na cestu do Československa. Dmitrij však onemocněl krupózním zápallem plic. Léky nebyly a Dmitrij zanedlouho zemřel. Ještě před smrtí však Ljubě kladl na srdce, aby zachránila sebe i syna a co nejrychleji odjela do Čech, kam se i on původně chystal...

Mladé ženě se podařilo uniknout z Ruska sužovaného hladem a nemocemi a s pomocí Červeného kříže se vrátit do Čech. Usadila se spolu s malým synkem v poklidných Pardubicích, kde jí otec našel práci v sirotčinci. Práce s dětmi ji vždycky těšila, a navíc tak mohla mít nablízku i malého Rostíka. Děti, mezi nimiž bylo mnoho válečných sirotek dokonce i z Ruska, svou vychovatelku, která jim nahrazovala rodiče, milovaly.

A znovu zasáhl osud. Jednoho dne přišel do sirotčince muž se dvěma malými chlapci. Jmenoval se Andrej Timofejevič Jakovlev a byl to bývalý poručík carské armády, který se do Čech dostal během první světové války jako válečný zajatec a už tady zůstal. Časem se oženil, jeho česká manželka však brzy zemřela. Zůstal sám se dvěma malými chlapci, a proto se rozhodl umístit je na nějaký čas do sirotčince...

obsah

o autorce 5

autorská předmluva..... 7

JAK UKRADLI OTCE

příběh z osvobozené Prahy 9

ŽIVOT V PASTI

česká sokolka v carském a sovětském Rusku..... 15

BUDUJEME SOCIALISMUS

úryvky z deníků 1953–1971 38

NA KARLOVĚ MOSTĚ

devadesátá léta v Praze..... 153

HELENA

setkání ve svobodných poměrech..... 163

ČESKOSLOVENSKÝ SYNDROM

smutná groteska 170

OSUD POD TANKY

novinář Leonid Šinkarjov:

„Všechno jsem skoro zapomněl...“ 197

VIDĚL JSEM TVÁŘE OKUPANTŮ

metropolita Pravoslavné církve

českých zemí a Slovenska Kryštof..... 211

ELVÍRA FILIPOVIČOVÁ-PTÁKOVÁ

ČESKOSLOVENSKÝ **SYNDROM** RUSKÝMA OČIMA

Vydalo nakladatelství Machart v lednu 2014. Vydání první. Grafická úprava obálky: Kameel Machart.
Překlad z ruského jazyka: Tatjana Podhájecká. Jazyková revize českého překladu: Jan Velíšek. ISBN
978-80-87938-00-3 (pdf verze)

Machart

www.machart-books.cz